

Sociologie řízení

Jiří Boháček

Edice učebních textů

Odborné nakladatelství Vysoké školy ekonomie a managementu

VŠEM
VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMIE A MANAGEMENTU

SOCIOLOGIE ŘÍZENÍ

Vysoká škola ekonomie a managementu
2020

Sociologie řízení

Seznam autorů:

Mgr. Jiří Boháček, Dr.

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu, 2020
Vydání první. Všechna práva vyhrazena.
ISBN: 978-80-88330-31-8
Vysoká škola ekonomie a managementu
www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována a šířena žádným způsobem
a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Obsah

Seznam obrázků 6
Seznam tabulek 7
Značky a symboly v učebním textu 8
Předmluva 9

1. KAPITOLA: SOCIOLOGICKÁ VÝCHODISKA 11
1.1 Předmět sociologie 12
1.2 Sociální realita 12
1.3 Struktura a funkce sociologie 14
1.4 Sociální systém 16

2. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ SKUPINY 20
2.1 Socializace 21
2.2 Sociální skupiny 22

3. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ STRUKTURA 30
3.1 Pojem sociální struktury 31
3.2 Sociální stratifikace 31
3.3 Sociální nerovnost 32
3.4 Sociální distance 33
3.5 Sociální vrstvy 33
3.6 Třídy 34
3.7 Sociální status 35
3.8 Práce a profese 36
3.9 Sociální mobilita 37
3.10 Sociální kapitál 38

4. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ DEVIACE A PATOLOGIE 42
4.1 Pojem sociální deviace 43
4.2 Sociální patologie 43
4.3 Etiketizace 44
4.4 Závažné sociálně patologické jednání 45
4.5 Sociální kontrola 47

5. KAPITOLA: SOCIOLOGICKÉ APLIKACE 51
5.1 Sociologie podniku 52
5.2 Sociologie práce 53

6. KAPITOLA: SOCIOLOGIE ŘÍZENÍ 57
6.1 Předmět sociologie řízení 58
6.2 Vývoj sociologie řízení 59

7. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ SYSTÉM ORGANIZACE 66
7.1 Sociální struktura hospodářské organizace 68

8. KAPITOLA: SOCIOLOGICKÁ ANALÝZA A EXPERTIZA ORGANIZACE 75
8.1 Sociální mapa hospodářské organizace 76
8.2 Vlastní postup expertizy v podniku 77
8.3 Metody a techniky výzkumu 78
8.4 Sociometrie 82

9. KAPITOLA: PRACOVNÍ SKUPINY 87
9.1 Pracovní skupina 88
9.2 Pracovní role a pozice 89
9.3 Od pracovních skupin k týmům 91

10. KAPITOLA: KOMUNIKACE V ORGANIZACI 96
10.1 Sociální komunikace 97
10.2 Komunikační modely 98
10.3 Komunikace v podniku 99
10.4 Sociální vliv ve skupinách 102

11. KAPITOLA: VEDENÍ LIDÍ 105
11.1 Vedení a řízení v podniku 106
11.2 Styly vedení 107
11.3 Role manažera 108

12. KAPITOLA: TELEWORKING 113
12.1 Teleworking 114
12.2 Výhody a nevýhody teleworkingu 115
12.3 Změny organizace práce a přechod na teleworking 117
12.4 Virtuální tým 119

13. KAPITOLA: MANAGEMENT V SOUČASNÉ SPOLEČNOSTI 125

Vzorový test 133
Glosář 136
Literatura 142

Seznam obrázků

Obrázek 1.1 Struktura sociologie 15
Obrázek 2.1 Struktura vědomí individua podle G. H. Meada 21
Obrázek 2.2 Proces socializace 22
Obrázek 8.1 Organizační diagram 76
Obrázek 8.2 Hierarchický sociogram 83
Obrázek 9.1 Pracovní pozice a role ve skupině 90
Obrázek 10.1 Základní schéma komunikace 97
Obrázek 10.2 Schéma neformální komunikace 101
Obrázek 12.1 Propojení virtuálních týmů 121
Obrázek 13.1 Management v současné společnosti 127

Graf 12.1 Procento pracovníků v dohodách TICTM* 118
Graf 13.1 Příjmy největších světových společností a HDP vybraných zemí 126
Graf 13.2 Co by měly podporovat české firmy obecně 131

Seznam tabulek

Tabulka 2.1 Referenční skupiny 24
Tabulka 3.1 Žebříček prestiže povolání v ČR 2019 37
Tabulka 4.1 Adaptace společnosti na rozpor mezi cíli a prostředky 44
Tabulka 4.2 Možnosti etiketizace 45
Tabulka 6.2 Organizace jako otevřený systém 61
Tabulka 7.1 Sociální systém podniku 69
Tabulka 8.1 Spokojenost – mezilidské vztahy * věk (4 kategorie) 81
Tabulka 10.1 Typy komunikačních kanálů ve formální struktuře v podniku 100
Tabulka 11.1 Orientace řízení a jejich účinnost 108

Značky a symboly v učebním textu

Struktura distančních učebních textů je rozdílná již na první pohled, a to např. v zařazování grafických symbolů – značek.

Specifické grafické značky umístěné na okraji stránky upozorňují na definice, cvičení, příklady s postupem řešení, klíčová slova a shrnutí kapitol. Značky by měly studenta intuitivně vést tak, aby se již po krátkém seznámení s distanční učebnicí dokázal v textu rychle a snadno orientovat.

Definice

Upozorňuje na definici nebo poučku pro dané téma.

Příklad

Označuje příklad praktické aplikace učiva včetně řešení.

Otázky k procvičení a úkoly

Označuje otázky a úkoly s postupem řešení na konci kapitoly.

Klíčová slova

Upozorňuje na důležité výrazy či odborné termíny nezbytné pro orientaci v daném tématu.

Shrnutí kapitoly

Shrnutí kapitoly se zařazuje na konec dané kapitoly. Přehledně, ve strukturovaných bodech shrnuje to nejpodstatnější z předchozího textu.

PŘEDMLUVA

Učební text, který se Vám dostává do rukou, je určen pro studium předmětu Sociologie řízení. Sociologie řízení je sociologická aplikace, která má za úkol využití obecných sociologických poznatků v praxi. Sociologie řízení vychází z teoretických konceptů obecné sociologie, používá sociologickou metodologii a pracuje s výzkumnými technikami sociologie i příbuzných společenských věd.

Učební text obsahuje teoretické poznatky, definice klíčových pojmů a příklady, které ilustrují a doplňují teoretické poznatky. Dále obsahuje cvičení, která umožňují vlastní hlubší zamyšlení nad zkoumanou problematikou. V každé kapitole jsou obsaženy otázky pro procvičení látky. Učební text je doplněn glosářem pojmů, vzorovým testem a seznamem literatury.

Nejprve se text zaměřuje na seznámení s vybranými teoretickými koncepty, které jsou důležité pro sociologii řízení, jako je způsob sociologického chápání sociální reality, problematika sociální struktury, sociálních skupin a sociální patologie. Následně se věnuje vymezení oblasti sociologie řízení a příbuzných sociologických aplikací sociologie podniku a sociologie práce. V dalších kapitolách se již věnuje jednotlivým okruhům ze sociologie řízení. Probírají se tu sociální struktura a funkce podniku, problematika pracovních skupin, postupy při expertize podniku a výzkumné metody používané při sběru a analýze informací a dat. Dále je probírána problematika komunikace v podniku. Text se zaměřuje i na pozitiva a úskalí různých způsobů vedení lidí a na práci manažera. Na závěr se text posouvá do světa teleworkingu a virtuálních týmů, tedy pracovního prostředí, které se právě rozvíjí a jemuž pravděpodobně patří budoucnost. Zmiňuje se rovněž o problematice současného globalizovaného světa a celospolečenské odpovědnosti managementu.

Sociolog, zvláště ten, který při aplikování vědeckých poznatků pracuje přímo v terénu, v hospodářských organizacích, v pracovních skupinách, komunikuje s jednotlivými pracovníky, vstupuje do jejich života, stěží může zůstat zcela nedotčen sociálním prostředím, v němž se pohybuje. Přesto si musí dokázat uchovat určitý odstup. S tímto dilematem se sociologie potýká již velmi dlouho. Má zachovávat přísnou hodnotovou neutralitu jako podmínku dosažení objektivity poznání nebo se přiznat ke svým hodnotám, podle nichž sociální realitu zkoumají?

Slavný britský sociolog Antony Giddens soudí o úloze sociologů, kteří pracují jako poradci v průmyslu nebo jako sociální pracovníci a v celé řadě dalších oblastí praktické činnosti, od urbanismu až po personalistiku, toto: *Existuje názor, že si tato věda může zachovat objektivitu jen tehdy, jestliže sociologové sami budou ve všech mravních a politických rozepřích dodržovat přísnou neutralitu. Není však důvod se domnívat, že by vědci, kteří se neúčastní aktuálních debat, byli v hodnocení sociologických otázek nutně objektivnější než ti druzí. Navíc existuje zřejmá souvislosti mezi studiem sociologie a hlasem sociálního svědomí. Každý sociologicky vzdělaný člověk si uvědomuje, že v dnešním světě existuje nerovnost, že sociální spravedlnost mnohdy pokulhává a že miliony lidí strádají. Bylo by podivné, kdyby sociologové nezaujímali stanoviska ke konkrétním problémům, a bylo by nelogické (a také nepraktické) jim bránit, aby přitom využívali svých sociologických znalostí* (Giddens, 1999, s. 29).

Velký vliv a moc, kterou v současném globalizovaném světě mají především nadnárodní korporace a jejich management, vyvolává celospolečenskou potřebu odpovědného jednání managementu vůči společnosti. Pro efektivní řízení a vedení podniku, jeho pracovníků, je třeba nejen pragmaticky využívat zdroje, ale nezapomínat na etickou stránku rozhodování. K řízení lidí nepoužívejte pouze rozum, ale i srdce.

kapitola 1

Sociologická východiska

1. kapitola
Sociologická východiska

Úvod

Sociologie řízení je aplikací sociologických poznatků a výzkumných metod v oblasti vědeckého řízení organizací, podniků. Proto je třeba se v úvodu seznámit s pojmy sociologie, které se nejvíce promítají do oblasti této sociologické aplikace. Detailnější a širší informace o sociologii lze nalézt například ve skriptech Sociologie I.

Cíle kapitoly

- Cílem kapitoly je uvést studenty do problematiky sociologické teorie a způsobu poznání sociální reality.

1.1 Předmět sociologie

DEFINICE

Sociologie

Sociologie – z latinského societas = společnost a řeckého logos = věda.

Sociologie je věda o společnosti, společenských jevech, strukturách a procesech a jejich vzájemných vztazích (Velký sociologický slovník, sv. II., 1996, Sociologie).

August Comte, zakladatel oboru a autor názvu, sociologii také nazýval sociální fyzikou (Cours de la philosophie positive, 1837). Tím zdůrazňoval její návaznost na přírodní vědy, její pozitivistický charakter. Sociologie zkoumá sociální realitu podobně, jako přírodní věda zkoumá přírodní realitu. Pozoruje, měří, provádí experimenty, získává empirické údaje o sociálních jevech. Vychází z metod úspěšně používaných v přírodních vědách. Sociologie je věda apriori nemetafyzická. Zabývá se pouze tím, co obsahuje sociální realita. Metafyzický přesah ponechává sociologie na filozofii.

Sociální vědy se v pozitivistickém pojetí věd podle zakladatele sociologie Augusta Comta (Comte, 1830–1841) řadí za biologii. A. Comte vychází z toho, že každá další věda v jeho třídění musí používat poznatky vědy předcházející, zatímco předcházející věda poznatky následující vědy nepoužívá. Tak řadí A. Comte vědy do tohoto pořadí:

1. Matematika.
2. Astronomie.
3. Fyzika.
4. Chemie.
5. Biologie.
6. **Sociologie.**

Sociologie je věda o mezilidských vztazích, které existují dlouhodobě a dosahují relativně stabilních forem svého utváření a průběhu. Tyto vztahy se projevují jako sociální jevy, jako vnější skutečnosti, kterým se jedinci ve svém chování přizpůsobují. Je to také věda o principech sdružování a zespolečenšťování lidí.

Sociologie podle Bußе (2011, s. 22):

- vysvětluje sociální jednání lidí, skupin a společností;
- dává do souvislostí různé sociální procesy ve společnosti a objasňuje struktury společnosti;
- popisuje podobnosti a rozdíly mezi různými společnostmi;
- interpretuje sociální rozvoj a kulturní změny.

Sociologie používá mnohé přístupy a modely poznání sociální reality, vyznačuje se mnoha směry, jimiž se vydává, využívá celou plejádu metod poznání. Proto je sociální realita v sociologii pojímána z různých úhlů pohledu.

1.2 Sociální realita

Především v aplikované sociologii, která pracuje na úrovni konkrétních každodenních jevů v úzce vymezené oblasti sociální reality, je třeba si stále připomínat, co to vlastně zkoumáme a do jaké míry

jsme schopni náležitými metodami sociální realitu poznat. Bez odpovídajícího poznání sociální reality nelze ani správně poradit, natož provést účinný terapeutický zásah, žádá-li si to situace v organizaci, podniku.

DEFINICE

Sociální realita

Sociální realita je vymezena jako protipól přírodní reality, protože je vytvářena lidmi a nemůže existovat jinak než prostřednictvím jejich každodenní činnosti (Velký sociologický slovník, 1996. Sociální realita).

Způsob existence sociální reality

Jak existují sociální danosti? Na rozdíl od daností přírodní reality, které nezávisí na lidské činnosti, jsou danosti sociální reality vytvářeny lidskou činností i přírodní realitou. Takovou koncepci sociální reality uvádí E. Durkheim – *sociologismus* (Durkheim, 1982, s. 52). E. Durkheim ukazuje, že lidské jednání je způsobeno normativními tlaky. Tyto tlaky nemusí být přímo spojeny s jednajícími lidmi. Výtvory jednání lidí mohou žít vlastním životem, ba dokonce působit i proti zájmům svých tvůrců. Příkladem může být stát, byrokracie, které se z prostředků změnily v samoúčelné instituce. Důležitým problémem, který se takto vytváří v sociální realitě, je odcizení.

Metoda poznání sociální reality

Poznání sociální reality vzhledem k jejímu odlišnému charakteru od přírodních věd musí být prováděno jiným způsobem. Zásadní otázkou je objektivita vědeckého poznání a jeho exaktnost, která je nezbytná pro poznání v přírodních vědách. Sociální realita však není nezávislá na subjektu poznání. Badatel zkoumá nikoli přírodní objekty, ale významy, které jim lidé přisuzují. Badatel tedy může činit překlad z jazyka, kterým hovoří lidé ve zkoumané sociální realitě, do jazyka vědeckého. Zde ovšem narážíme na problém přesnosti překladu, ztráty významu a společenské podmíněnosti jazyka. Pokud badatel bude popisovat sociální realitu jazykem aktérů, může ohrozit exaktnost výpovědi. Problém, který je spojen s osobou badatele a jeho místem v sociální realitě, je problémem hodnocení sociální reality. I badatel je součástí nějaké sociální struktury, sociální skupiny, třídy a má odpovídající sociální zkušenost. Tato zkušenost se při interpretaci sociální reality jen obtížně překonává, především pokud se badatel pokouší o její hodnocení.

Sociální realita je ze své podstaty nikoli objektivní, ale intersubjektivní (Habermas, 1994, s. 15–60). Její existence je výsledkem jednání lidí a její významy jsou systémy konvencí, kterým lidé přisuzují dohodnuté významy. Takto funguje například jazyk jako součást sociální reality. Významy slov neexistují objektivně, jsou výsledkem konsenzu, a s časem se proměňují.

Posledním závažným problémem týkajícím se sociální reality je problém sociální intervence a změny. K. Marx se k tomuto problému přihlásil v „Tezích o Feuerbachovi". V 11. tezi píše: „Filosofové svět jen různě vykládali, jde však o to jej změnit." (Marx, 1958, s. 321–332). Na rozdíl od přírodních věd, kde badatel stojí mimo objekt vědy a jeho úkolem je poznávat přírodu, stojí sociální vědec uvnitř sociální reality a může své poznání použít ke změnám sociální reality. Příkladem takových zásahů je sociální inženýrství, a může vést i k velmi závažným společenským důsledkům.

Sociální zkušenost a sociologické poznání

Každý jedinec má vlastní sociální zkušenost. Ta mu umožňuje sociální existenci. Je třeba ovšem důsledně odlišovat sociální zkušenost od vědeckého sociologického poznání.

Sociální zkušenost je veskrze individuální, každý člověk má svou vlastní sociální zkušenost, která je specifická. Nikdo nemá obecnou sociální zkušenost s celou společností, se všemi jednici, kteří žijí, se všemi sociálními jevy. Sociální zkušenost je parciální (dílčí). Proto je sociální zkušenost omezená, nemůže z principu poskytovat ucelený obraz sociální reality, ba ani její části, protože k tomu je zapotřebí nadhled. Sociální zkušenost je principiálně pohled zevnitř, z pohledu aktéra spoluvytvářejícího reflektovanou sociální realitu. Sociální zkušenost je jedinečná.

Naproti tomu je sociologické poznání vědecké. K poznání sociální reality přistupuje sociologie systematicky. Prostřednictvím vědeckých metod analýzy a syntézy zkoumá přesně definované sociální

jevy, interpretuje je, systematicky pracuje s nalezenými závěry. Sociologické poznání je komplexní. Ani sociologické poznání není schopné postihnout celou sociální realitu v její komplexnosti a časové proměnlivosti, ale pro výzkum je třeba vybrat takovou část sociální reality, která vytváří přirozený systém, a tento přirozený systém pak sociologické poznání chápe jako celek. I jednotlivé jevy, vztahy, struktury a funkce v přirozeném systému sociální reality sociologické poznání analyzuje a syntetizuje vždy s vědomím kontextu daného přirozeného systému sociální reality. Nelze v žádném případě vytrhávat jednotlivosti z kontextu přirozeného systému, tím by se změnil jejich význam. Veškeré vědecké poznání musí být ověřené. Sama podstata vědeckého poznatku je jeho ověřitelnost, tedy vlastnost, že je možné tento poznatek znovu a znovu vědeckými metodami konfrontovat se sociální realitou a docházet ke ztotožnění poznatku se sociální realitou, a to nejlépe z různých zdrojů, různými metodami zjišťování, činností různých výzkumníků a (pokud se mezitím sociální realita nepromění) i s časovým odstupem.

CVIČENÍ 1 ?

Vyzkoušejte si, nakolik jste ovlivněni vlastní sociální zkušeností. Zamyslete se nad nějakou běžnou situací z každodenního života, například čištění zubů. Proč si lidé čistí zuby? Proč u nás kartáčkem a pastou? Proč ráno? Proč pravidelně? Nebo se zamyslete nad tím, proč se lidé zdraví?

Sociální jevy a sociální vztahy

Sociální jev (sociální fenomén) je předmětem poznání sociologie v pozitivistické tradici. Jev je totiž jediná entita, kterou lze pozorovat, měřit, studovat metodami empirického výzkumu.

Sociální vztahy, struktury, funkce jsou entity odvozované z jevů, interpretované. To neznamená, že nemají vlastní existenci. E. Durkheim ukazuje, že i sociální vztahy atd., ač nejsou přímo empiricky postižitelné, mají charakter sociálních faktů, protože jsou schopny vykonávat sociální tlak na jednotlivce, skupiny i celou společnost (Durkheim, 1969).

PŘÍKLAD 1.1

Sociolog jako cizinec

Příklad uvádí Disman (2002, s. 326).
Sociolog téměř vždy studuje jiné sociální prostředí než své vlastní, a tedy jinou kulturu, ve které je více či méně cizincem. Alfred Schütz ve studii Stranger (Cizinec, 1962) nabízí hluboký vhled do procesů, jimiž prochází člověk, který se musí zařadit do skupiny s kulturou, která není jeho vlastní. Schützův cizinec je emigrant. Cizincem však může být také třeba děvče z malé vesnice, které vstupuje na univerzitu ve velkoměstě, nebo mladý muž odvedený do armády, pacient hospitalizovaný v psychiatrické léčebně aj. Může to být ovšem sociolog; nejen když studuje nějakou vzdálenou kulturu nebo srovnává sociální fenomény v různých zemích, ale v převážné většině je to jeho profesionální práce. S výjimkou vzácných příležitostí, kdy sociolog studuje vlastní dvoreček, třeba kolegiální vztahy na vlastní katedře, se snaží proniknout do kultury, která není jeho vlastní. I když sociolog studuje příslušníky svého vlastního národa, budou se od něho lišit vzděláním, sociální třídou, souhrnem zkušeností, rozdílnou generační historií. Systém sdílených významů studované skupiny, tedy její kultura, bude jiná. Dalo by se říci, že sociolog je profesionálním cizincem.
Cizinec může přinejlepším chtít a býti schopen sdílet se skupinou, do které vstupuje, její přítomnost a budoucnost; nikdy však její minulost. Hrobů a vzpomínek se nelze zmocnit, nelze je přestěhovat (Schütz, 1962 in Disman, 2002, s. 326).

1.3 Struktura a funkce sociologie

Struktura sociologie

Sociologie je z principu multiparadigmatická disciplína. Neřídí se pouze jedním vědeckým přístupem, od počátku se vyvíjí na základě vnitřních teoretických i metodologických sporů o pojetí sociální reality a přístupy k jejímu zkoumání. Nejobecnější úroveň sociologie vyplňují takzvané velké teo-